

ÖNSÖZ | İki arada bir deredeki Türk'ün iç çekişi[±] Nedim Gürsel¹

Yazmak, yalnızlaştıran bir deneyimdir. Beyaz sayfa, bir lambanın yalın aydınlığında Mallarmé'nin başını döndüren o yalnızlığı, yani bu korkunç düşünceyi dayatır. O, bu zorluğu ancak lambayı kendisinden uzaklaştırarak aşabilmiştir: “karanlık bir alan üzerine, parlak bir biçimde yazı yazılmaz”. Kendi deyişimiyle “kendisi yazından başka şey olmayan” Kafka, Felice'ye eşsiz tasarısından söz eder: yazmak için gerekli olan ne varsa alıp, ıssız geniş bir mahzenin ortasına bir lamba ile yerleşmek. “Yazarken asla yeterince yalnız olmayız” der, “yazarken çevrenizde asla yeterince sessizlik olmaz, gece yeteri kadar gece değildir”.

Otuz yılı aşkındır Paris'te yaşamama karşın kendimi, Kafka'nın lambasının her zaman yanık olduğu o mahzende yaşıyor gibi hissediyorum. Doğrusu, bir kentte ya da bir ülkede değil, salt iki dilde yaşıyorum. Açıkçası, arkamda birkaç Fransızca ve bir dizi Türkçe yazılmış kitap bırakmış olarak diyebilirim ki, kendimi iki dil arasında, yani *iki arada bir dere*de buluyorum. Bu çifte iyelik durumu, yaşanması kolay bir şey değildir; kimi zaman bunun gerçekten üstesinden gelip gelemeyeceğimizi, daha doğrusu bütünüyle farklı olan iki dilsel evrende bir arada yaşamayı başarıp başaramayacağımızı kendi kendime soruyorum *Algı Görünüşbilimi*²nde Merleau-Ponty, böyle bir durumun olanaksızlığına vurgu yapıyor:

“Birçok dil konuşabiliriz, ama bunlardan biri her zaman içinde yaşadığımız dil olarak kalır. Bir dili bütünüyle içselleştirmek için, evreni o dilin penceresinden görmek gerekir ve hiçbir zaman evrene iki ayrı pencereden bakamayız.”

Bir çekirdeğin meyvesinin içinde saklı olması gibi, Türkçe, benim yazılarımda, içinde olduğum bir sığınaktır. Ana dilimde yazıyorum ve bu beni rahatlatıyor. Ancak günlük yaşamım, peşimi bırakmayan Fransızca ile çevrilidir.

[±] Bu makale ilk olarak **“Le soupir du Turc assis entre deux chaises”** başlığıyla *Litterall* dergisinin 17. sayısında 2009 yılında yayınlanmıştır: http://www.leroidesaulnes.org/de/litterall/17_6.html (Erişim: 20.04.2015). Yazının çevirisi, yazarın onayı alınarak Ali Tilbe ile Sinem Dünder tarafından gerçekleştirilmiştir.

¹ Nedim Gürsel, Fransa Bilimsel Araştırmalar Ulusal Merkezi'nde (CNRS-Paris) Araştırma Başkanı olarak görev yapmaktadır. Aynı zamanda INALCO'da Türk yazını ile yazın eleştirisi dersleri vermektedir.

² *Phénoménologie de la Perception*. I, VI: “Le corps comme expression et la parole” (*Œuvres*, éd. C. Lefort, Paris, Quarto-Gallimard, 2010 :875).

Fransızca, kimi zaman sığınağımın duvarlarını yıkmayı başarıyor ve yazımda geri döndürülemez bir oluşuma, bir çeşit parçalanmaya yol açıyor. Bundan böyle, dilimin kurallarını uygulayamayacak duruma geliyorum. Şöyle ki, Türkçe yazmayı sürdürmemeye karşın, olağan kaçış yerim olan Fransızcanın, tümcelerimi yapılandırmaya başladığını ve sözdizimimi altüst ettiğini vurgulamak istiyorum. Güncelliğin tek düzelğine karşı koymak için, Fransızcanın günlük kullanımının bende özgür bıraktığı çocukluğumun sözcüklerine tutunuyorum.

Benim durumuma en çok uyan, sanırım Brodski'nin sürgün yazar için yaptığı tanımdır:

“Bizim meslekteki insanlar için, sürgün durumu öncelikle dilsel bir olgudur. Değişik bir uzama savrulmuş olan yazar, kendi ana diline sığınır. Öyle ki, yazarın kılıcı olan dil, aynı zamanda kalkanı gibidir. Dil, bir saplantıya ya da göreve dönüşmeden önce, ilk başlarda ana dille kurulmuş olan bu içten ve özel olgu, sürgündeyken en sonunda kendi yazgısına dönüşür”.

Bu anlamda, anadilimin benim için bir saplantıya, Fransızcanın ise bir göreve dönüştüğünü söyleyebilirim. Kuşkusuz, Conrad, Istrati, Beckett, Tzara, Nabakov, Semprun, Bianciotti ya da Cioran gibi, kendisinininkinden farklı bir ülkede yaşayan bir yazarın dil değiştirdiği oluyor.

6 Cioran, *Sürgünün Faydaları*³ adlı denemesinde, bu durumun zorluklarının yanında, kendini geliştirme ve donatma olanaklarını da çok iyi betimliyor. Ciora, *Hayranlık çalışmaları*⁴nda şunları da yazar: “Fransızca dışında herhangi başka bir dil seçmeliydim, çünkü onun seçkin havasıyla uyum sağlayamıyorum, benim doğamın, taşkınlıklarımın, gerçek ben'im, bana özgü sefilliğimin tam karşıtını oluşturuyor. Katılığıyla, çağırştırdığı hoş karşıtlıkları toplamıyla, bir sofuluk çalışması, ya da daha doğrusu o, insan ile deli gömleği karışımı gibi geliyor bana. Oysa tam olarak da bu uyumsuzluk yüzünden ona bağlandım.”

Kesin olmamakla birlikte, bu seçimim Fransızca öğretmeni olan babamın anıları ile ilintilidir. Öyleyse bir uyumsuzluk değil, duygusal bir seçim söz konusudur. Babamın öldüğü yaşı çoktan geçtim, ama hala onun bize yurtdışından gönderdiği bir kart postalı anımsıyorum: “ Paris'teyim, diye yazıyordu, işte bu da otelimin penceresinden görünen manzara”. Kuşkusuz o zamanlar, Select Otel'i'nin penceresinden yansıyan o *görüntünün*, Sorbonne Meydanı olduğunu bilemezdim. Yıllar sonra, bir gece, Fransızca başlayıp bitiremediğim, Paris'te babasını aramaya giden bir modern *Telemak*'ın öyküsü üzerine kurgulanan bir romanın, beni Select Otel'i'ne kadar götüreceğini bilemediğim gibi. O gece, eve dönmek yerine, o otele gitmiştim ve üçüncü katta bir odada, babamın, yani yıllar önce ölmüş ve bundan böyle yalnızca fotoğraflarda yaşayan ve hayal meyal anımsadığım sarı saçlı o adamın izini sürmek istedim. Ne yaptığını, yıllarını geçirdiği bu otelde nasıl yaşadığını hiç

³ “Les avantages de l'exil”

⁴ “Exercice d'admiration”

bilemeyecektim. Ama Türkiye'ye gönderdiği renkli kart postalin bende uyandırdığı merak hala canlıdır. Henüz yeni okumayı öğrenmişim. Yalnızca, babamın Fransızcasını geliştirmek için gittiği kentin adını çözebilmişim, ancak annemin yardımıyla kartın arkasında yazarın anlam kazanmıştı. Daha, o dönemde Sorbonne Meydanı yaşamıma girmişti. Benim için, o meydanın çevresinin, Paris'teki günlük yaşamımın temel bir uzamı olacağını nasıl bilebilirdim! 30 yılı aşkın süredir CNRS ekibimizin toplantılarına katılmak için haftada bir kez oraya uğruyorum. Ama önceleri, lisans ve doktora eğitimim süresince oradan neredeyse her gün geçiyordum. Meydanın her iki yanındaki kütüphanelere uğruyordum ve Fransız yazarlarına gıpta ediyordum. Şaşırtıcı bir biçimde, ilk Fransızca metnimi Sorbonne Meydanı'nda bulunan Café Ecrioire'da yazmaya cesaret etmişim. Evet, eğer çekmede unutulmuş 500 sayfalık tezimi ve basında veya üniversite dergilerinde yayınlanmış birçok makalemi saymazsak kuşkusuz. Her ne kadar çelişkili gibi görünse de, Türk yazını hakkında çoğu denemelerimi Fransızca yazdım, ancak tam anlamıyla kurmaca söz konusu olduğunda, yani öykülerim, roman ve gezi yazılarım için anadilimin ezgilerine bağlı kaldım. Dolayısıyla kendisini Paris'in bir Fransız yaptığını söyleyen Bordeaux Belediye Başkanı Moutaigne gibi konuşmam olası değildir. Kesin olarak yerleşmeden önce Baudelaire ve Apollinaire aracılığıyla keşfettiğim bu kent, beni bir Fransız yapmamış -henüz de yapamadı- ama *Le Monde* gazetesinden Jean-Luc Douin'in de dediği gibi beni; "Türk yazarlar arasında en Fransız" yapmıştır.

İlk olarak Edgar Quinet yakınlarında Café Liberté'de gördüğüm Satre'ı andığım yapıtlarımın birisinde; "zihinsel olarak beni uğraştıran bir sözcük varsa şu anda, onu Fransızca yazarım, çünkü onu Türkçe dile getirdiğimde dudaklarımı yakar" diye yazmışım. Onu, okul defterlerime ya da şairin de dediği gibi, "anısız umuduma" değil, onu ancak zamanın yokluğuna yazarım. *Özgürlük* sözcüğünün derin anlamını kavramak için, bir gün geri dönmek umudum olmaksızın İstanbul'u terk etmem ve sürgün topraklara vardığımda yakınlarımdan ayrılmış ve anadilimden koparılmış olarak, coşkuyla kentten kente dolaşmam gerekti. Onu Fransızca yazıyorum, çünkü kurtlar gece yarısı tankların üzerinde sevdiğim İstanbul'a girdiklerinde, o sözcüğü beni bağrına basmış olan Fransa'ya borçluyum. Onu ayrıca, Fransızca öğretmeni olan babama da borçluyum. "Bir gün yazacaksın" diyen çok erken susmuş olan sesi, hala kulaklarımda yankılanır.

O zamandan beri, Mirabeau köprüsünün altından Seine nehri akmayı, İstanbul'da aslı iki köprüünün altından Boğaziçi suları geçmeyi sürdürdü. Bugün, Fransızca özgürlük sözcüğünü alkışlamak için hiçbir nedenim yok. Ülkemin karşı karşıya kaldığı yakın tarihindeki olaylara karşın, o, bağlı kaldığım anadilimin ayrılmaz bir parçasıdır. Baba evimin bulunduğu bu ülkeye sık sık gidiyorum. Ev, Fatih adıyla andığımız II. Mehmet tarafından yaptırılmış olan Rumeli kalesinin karşısında, körfezin Asya yakasında bulunuyor. Boğaza bakan balkonumun hemen yanında, daha yakın tarihli ama İstanbul için bir o kadar da simgesel olan

bir anıt yükseliyor: Boğaziçi'ndeki ikinci köprü, Japonlar tarafından inşa edilmesine karşın, Fatih adını taşımakta ve bir kentte değil ama iki dilde yaşayan bir yazar olmam gibi, her iki yakayı birleştirmektedir. Asla ulaşamadığımız Avrupa'ya doğru uzun yürüyüşümüzü sürdürmek için Asya'nın dip köşelerinden gelmiş biz Türklerin içinde yaşayan Avrupa aşkı gibi, bu çift iyelik duygusu, yaşanması hiç de kolay bir olgu değildir. Boşlukta asılı olan bu köprü, yalnızca Asya ve Avrupa'yı birleştirmez, aynı zamanda benim için iki anakara ve ekin arasında kalmış bir ülke eğretilmesidir. Huntingon'un dediğı gibi, çarpışmak için değil, ama bir başka köprü olan ve insanlar ile ekinleri birleştiren Mostar köprüsü ile yıkılmış bir düşünce gerçekleştirmek için Doğu ile Batı burada buluşur.